

Vaasan yliopisto
UNIVERSITY OF VAASA

OSUVA Open
Science

This is a self-archived – parallel published version of this article in the publication archive of the University of Vaasa. It might differ from the original.

Samordning genom terminologisk planering? Termerna modersmål och eget språk i lagstiftningen i Finland och i Sverige

Author: Pilke, Nina; Nyström, Tony

Title: Samordning genom terminologisk planering? Termerna modersmål och eget språk i lagstiftningen i Finland och i Sverige

Year: 2019

Version: Publisher's PDF

Copyright ©2019 Terminologikum TNC
t

Please cite the original version:

Pilke, N., & Nyström, T., (2019). Samordning genom terminologisk planering? Termerna modersmål och eget språk i lagstiftningen i Finland och i Sverige. In: Nilsson, H., *NORDTERM 18 : Från förarbete till förvaltning - terminologiarbete steg för steg. Stockholm 18–19 juni 2013*, 278-290. Terminologikum TNC. <http://www.nordterm.net/filer/publikationer/rapporter/Nordterm18.pdf>

Samordning genom terminologisk planering? Termerna *modersmål* och *eget språk* i lagstiftningen i Finland och i Sverige

Inledning

Lagstiftningen är en central faktor som påverkar språkbruket i samhället. I denna artikel undersöker vi språkrelaterade begrepp och termer i lagstiftningen i Finland och i Sverige med tanke på terminologisk samordning både mellan länderna (svenskan som pluricentriskt språk) och mellan lagtexter i vardera landet. Alla lagar stiftas och publiceras på finska och svenska i Finland (Finlands grundlag 79 §; Slaf 2010:34). Under berednings- och översättningsprocessen kan även den finska språkversionen ändras vilket gör att det inte existerar bara en källtext utan två sida vid sida. I praktiken påverkas det svenska författningsspråket i Finland av interferenser på olika nivåer från den finska förlagan. (Nordman 2009:45–48; Landqvist 2000:50–53) *Statsrådets svenska språknämnd* arbetar för ett klart och begripligt svenskt lag- och förvaltningspråk i Finland genom att bland annat överväga möjligheterna att använda samma terminologi som i Sverige.

Även om lagtermer enligt Nordman (2009:166) sällan orsakar problem i officiella översättningssammanhang inom ett rättssystem har till exempel Palm (2006) konstaterat att ett samarbete mellan lagstiftare och terminologer kunde leda till bättre legaldefinitioner. Samarbetet kan också tänkas vara nyttigt därför att lagtexterna har tre olika mottagargrupper: jurister, tjänstemän och lekmän (jfr Nordman 2009:66–67, Mattila 2000:41–42). Syftet med vår pilotstudie är att redovisa bruket av termerna *modersmål* och *eget språk* och diskutera de bakomliggande begreppen. Studien söker svar på följande frågor:

- Hur används de utvalda termerna?
- Representerar termerna samma eller olika begrepp i de två samhällskontexternas lagspråk?
- Hur konsekvent är termbruket i Finland och i Sverige?

Vårt intresse för tematiken baserar sig på delstudier inom forskarteamet BiLingCo vid Vasa universitet. Forskarteamet arbetar med tvåspråkighet huvudsakligen inom offentlig sektor i sådan myndighetskontext och inom sådana serviceorganisationer där lagstiftningen styr den dagliga verksamheten även vad gäller språkbruk. Inom ramen för dessa projekt har vi märkt att termbruket verkar vackla ifråga om termerna *modersmål* och *eget språk*. Termen *eget språk* representerar i språklagen i Finland ett begrepp som anknyter till rätten att använda antingen finska eller svenska i kontakt med myndigheter (se ex. 4a). I Finland har man således rätt och möjlighet att få service på finska eller på svenska vilket har betydelse till exempel i vårdsammanhang i tvåspråkiga familjer.

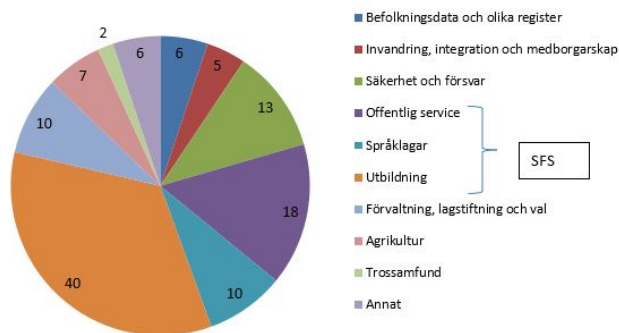
Även termen *modersmål* finns med i språklagen och då är det fråga om det språk som man registrerar i befolkningsdatasystemet (se ex. 6).

Ibland ser man ut att använda fel term i officiella dokument i Finland. Ett exempel på detta är termen *modersmål* i Vasa sjukvårdsdistrikts *Språkprogram* även om man enligt språklagen borde betjäna patienten på det språk som hen väljer, dvs. 'eget språk'. Trots att termen *modersmål* genomgående används i texten (till exempel "Vården av patienten vid sjukhuset sker på patientens modersmål.") finns dock även patientens rätt att välja servicespråk med explicit uttryckt i *Språkprogrammet*: "I vården är det patienten som beslutar på vilket språk umgänget skall ske". Termbruket i detta dokument är således åtminstone delvis motstridigt. Utgående från denna inledande diskussion är det både motiverat och intressant att se närmare på hur dessa termer används i lagstiftningen som fungerar som grund för de officiella texterna.

Termerna *modersmål* och *eget språk* i materialet

Materialet för vår studie har samlats genom kvantitativa, synkrona sökningar i gällande lagstiftning i april-maj 2013 i lagdatabaserna *Finlex* för Finlands del (FörfS) och i *Svensk författningssamling* (SFS) för Sveriges del med sökorden "*modersmål**" och "*eget/na språk**". I analysen har vi uteslutit '*modersmål*' i betydelsen skolämne. Sökningarna visar att förekomsterna för *eget språk* och *modersmål* varierar i svensk kontra finsk lagstiftning. En kategorisering enligt olika typer av lagar visar att termerna förekommer oftast i lagar som anknyter till

utbildning (40 lagar), offentlig service (18 lagar) eller säkerhet och försvar (13 lagar), se figur 1.

Figur 1. Ämnesvis fördelning av lagar (N=117) som innehåller termerna modersmål och eget språk

En skillnad mellan Finland och Sverige är att termerna finns med i flera lagkategorier i Finland (10) jämfört med Sverige (3). I utbildningslagarna används båda termerna i båda länderna. I språklagarna och i de lagar som har att göra med offentlig service använder man i Finland båda termerna, i Sverige används i språklagarna bara *modersmål* medan *eget språk* förekommer inom offentlig service. När sökningarna gjordes användes *modersmål* i 70 lagar i Finland och i 21 lagar i Sverige. *Eget språk* fanns i 21 lagar i Finland och i 5 lagar i Sverige. Beaktansvärt är att fastän termerna förekommer oftare i finsk lagstiftning är termtätheten (gångar/lag) högre i den svenska lagstiftningen vad gäller termen *modersmål*. Som tabell 1 visar innebär 67 termer i 21 lagar att det i genomsnitt finns 3,2 förekomster per lag i SFS medan 133 termer i 70 lagar ger genomsnittsvärdet 1,9 i FörFS.

	<i>Modersmål</i>			<i>Eget språk</i>		
	lagar	termer	termtäthet	lagar	termer	termtäthet
FörfS	133	70	1,9	21	35	1,7
SFS	67	21	3,2	5	4	0,8

Tabell 1. Termtäthet i materialet

Exempel 1 visar att de kvantitativa skillnaderna i termbruket åtminstone delvis beror på att man i de finska lagarna explicit lyfter fram 'modersmål':

Ex. 1 Patientens *modersmål* och individuella behov samt den kultur som han företräder skall i mån av möjlighet beaktas i vården och bemötandet. (Lag om patientens ställning och rättigheter, FörfS)

Legaldefinitioner

Legaldefinitioner är stipulativa, dvs bestämmande. De definitioner som man hittar i lagtexterna kan verka främmande för en lekman därför att de preciserar det som lagen behandlar, inte i första hand verkligheten utanför lagen. Därför kan till exempel 'skidåkare' i lag definieras som 'gående' (jfr Slaf 2010:139). Legaldefinitioner kan finnas i egna paragrafer eller inne i lagtexten. Heikkinen (2013) har i sin studie kommit fram till att 1/3 av de finska författningstexterna innehåller en skild definitionsparagraf. I vårt material definieras 'modersmål' eller 'eget språk' dock inte med hjälp av en innehållsdefinition i någon av de 117 lagarna. I två finländska (2a, 4a) respektive en svensk (2b) lag förekommer en omfångsdefinition, dvs. man listar vilka begrepp som utgör begreppets underbegrepp (eller, i vissa fall delbegrepp eller referenter):

Ex. 2 a) använda sitt *eget språk*, *finska*, *danska*, *isländska*, *norska* eller *svenska* (Lag om barndagvård, FörfS)

b) Kommunens skyldighet avser dock inte en utländsk medborgare som har *svenska, danska* eller *norska som modersmål* (Lag om grundläggande svenskundervisning för invandrare, SFS)

Eftersom begreppsdefinitioner saknas och textkontexten är knapp i materialet har vi i analysen av begreppen istället för begreppsintensioner utgått från ett antal begreppsdimensioner som fungerar som grund för våra diskussioner om synonymi och polysemi.

Begreppsdimensioner

En begreppsdimension i denna artikel är en indelningsprincip som återspeglar både begreppskännetecken och samhällsspecifika drag. Identifiering av dimensionerna baserar sig på en induktiv kategorisering av likartade och särskiljande fall. Termerna *modersmål* och *eget språk* i det undersökta materialet anknyter till fem olika begreppsdimensioner:

- D1. Enskilt system för kommunikation
- D2. Expeditionsspråk och handläggningsspråk
- D3. Särart
- D4. Registreringsuppgift
- D5. Kompetens

De fem dimensionerna bygger tillsammans upp förståelse för hur termerna används i lagstiftningen. Både i materialet från Sverige och från Finland har vi fastställt fyra av dimensionerna. I den svenska lagstiftningen ser betoningen ut att ligga mycket klart på den första och tredje dimensionen, och i det finländska materialet är de tre första dimensionerna ungefär lika vanliga. Termen

eget språk används inom D1 och D2 medan *modersmål* används inom alla fem.

Inom D1, **enskilt system för kommunikation**, används termerna i materialet antingen med (ex. 3a) eller utan precisering (ex. 3b, 3c) av språk. Inom denna dimension verkar det vara fråga om begreppet 'de(t) språk som talas i hemmiljö' (jfr regeringsbeslut i Sverige 1996, se Gårdemar 2013:37).

Ex. 3 a) elever som har svenska som *modersmål* och som har tagits in från skolor i utlandet (Skolförordning, SFS)

b) En elev skall få studiehandledning på sitt *modersmål*, om eleven behöver det. (Skolförordning, SFS)

c) delaktighet för invandrargrupper samt stödja deras möjligheter att bevara sitt *eget språk* och sin egen kultur. (Lag om främjande av integration, FörfS)

Inom D2 är det fråga om **expeditionsspråk** och **handläggningspråk**, det vill säga om 'de(t) språk som medborgarna har rätt att använda i officiella sammanhang':

Ex. 4 a) [...] hos domstolar och andra myndigheter använda sitt *eget språk*, antingen finska eller svenska (Språklag, FörfS)

b) En medlem av kyrkan har rätt att få de enskilda kyrkliga förrättningar som gäller honom själv utförda på sitt *modersmål*, finska eller svenska (Kyrkolag, FörfS)

c) [...] det fortsatt finns behov av särskilda nordiska regler om socialt bistånd och sociala tjänster, som finner att den rätt att använda sitt *eget språk* i ett annat nordiskt land [...] (Lag om nordisk konvention om socialt bistånd och sociala tjänster, SFS)

D3 har att göra med **särart** genom kontrastering mellan två eller flera språk; ett språk utgör normen och utgångs-

punkten för 'modersmål' i lagkontexten (se ex. 5). Det faktum att man i Sverige har ett gemensamt språk, ett huvudspråk, i samhället syns i lagarna där man kontrasterar personer med annat modersmål än svenska med dem som har svenska som modersmål. Även indelningen i nordiska språk kontra övriga språk finns i den svenska lagstiftningen. I Finland räknar man i dylika situationer upp det som gäller för individen utan att kontrastera språken mot nationalspråken finska och svenska. Denna dimension visar att gränsdragningen mellan dimensionerna inte är absolut med tanke på begrepp utan baserar sig på de faktorer som kännetecknar samhället i fråga. 'Modersmål' i exempel 5 står enligt vår tolkning för samma begrepp som i D1.

Ex. 5 barn med annat *modersmål* än svenska (Skollag, SFS)

D4 **registreringsuppgift** innebär identifikation som bygger på olika slags fakta, till exempel adress, kön, civilstånd varav ett är modersmål. D4 realiseras bara i de finländska lagarna. I denna betydelse används termen i en kontext där de övriga termerna har samma funktion: att identifiera en person (se exempel 6).

Ex. 6 I informationssystemet får av uppgifterna om en persons identitet registreras fullständigt namn, födelse-datum, personbeteckning, kön, *modersmål*, nationalitet, civilstånd, [...] (Lag om behandling av personuppgifter i polisverksamheten, FörfS)

Flera gånger används *modersmål* i dessa listor i anknytning till termen *kontaktspråk*. Det faktum att denna betydelse saknas i den svenska lagstiftningen har att göra med sättet att registrera medborgare. I Finland skall barnets förmyndare anmäla barnets namn och modersmål till befolkningsdatasystemet inom två månader från

barnets födelse och det är möjligt att anmäla även 'kontaktspråk' (finska/svenska). Enligt personuppgiftslagen i Sverige är 'modersmål' däremot en 'känslig personuppgift' som inte får registreras till exempel i skolans datasystem (PUL 1998).

Dimensionen D5 är **kompetens** och inom denna betonas språkkunskaper. I exempel 7 samordnar man 'modersmål' med produktiva och receptiva språkkunskaper. Denna dimension förefaller vara vanligare i lagarna i Finland jämfört med Sverige.

Ex. 7 arbetssökandens namn och kontaktuppgifter,
modersmål, övriga språkkunskaper och medborgarskap (Lag om offentlig arbetskrafts- och företagservice, FörfS)

Det kan spekuleras i varför dimensionen kompetens är mera synlig i Finland. En orsak kan vara att den statistik som man har fört över befolkningsstrukturen har gjorts på olika grunder under olika tidsperioder. På 1940- och 1950-talen har kriteriet till exempel varit hur bra man kan språket och detta kan ännu synas i lagarna (se Latomaa 2012:526).

Synonymi och polysemi

Vår studie visar att termerna *eget språk* och *modersmål* används både synonymt och polysemt i den finska lagstiftningen. I sju lagar förekommer båda termerna, varav de i tre lagar representerar samma begrepp, i två lagar olika begrepp och i två lagar förblir de bakomliggande begreppen oklara. Exempel 8 visar den synonyma användningen av termerna i en och samma lag. I paragraferna 1 och 32 representerar både termen *modersmål* och termen *eget språk* enligt vår tolkning

samma begrepp inom samma begreppsdimension (D4, registreringsuppgift).

Ex. 8 I lagen föreskrivs om samernas rätt att använda sitt *eget språk* hos domstolar och andra myndigheter samt om det allmännas skyldighet att tillgodose och främja samernas språkliga rättigheter. (Samisk språklag § 1, FörfS)

Bestämmelser om samernas rätt att få barndagvård på sitt *modersmål* finns i lagen om barndagvård. (Samisk språklag §32, FörfS)

Såsom det kom fram redan tidigare representerar *eget språk* och *modersmål* i språklagen olika begrepp inom olika dimensioner. I lagen om grundläggande utbildning (FörfS) i exempel 9 förblir det däremot oklart ifall termerna i paragraferna 6 och 10 syftar på det språk som individen väljer att använda eller på det språk hen registrerat som sitt modersmål.

Ex. 9 Läropliktiga och andra som får sådan undervisning som avses i denna lag skall av kommunen anvisas en närskola enligt 1 mom. eller en annan lämplig plats, vid vilka utbildningen enligt 4 § 1 och 2 mom. denna lag sker på elevens *eget språk*, om kommunen är skyldig att ordna undervisning på nämnda språk. (§ 6)

Undervisningsspråket kan också vara samiska, rommani eller teckenspråk. Dessutom kan en del av undervisningen meddelas på något annat språk än elevens *egna ovan nämnda språk*, om detta inte äventyrar elevens möjligheter att följa undervisningen. (§ 10)

Polysemi konkretiseras i termanvändningen i språklagen och samiska språklagen. I språklagen, som torde styra termanvändningen i samiska språklagen, stadgas att "Myndigheterna skall dessutom ordna möjlighet för den som skall höras att bli hörd på sitt *eget språk*, finska eller

svenska”, medan termen *eget språk* uppenbart representerar samiska i § 1 i samiska språklagen (jfr ex. 8 ovan).

Orsaken till att man använder också termen *eget språk* i dessa sammanhang kan vara det faktum att alla samer till exempel inte har registrerat samiska som sitt modersmål. Enligt Mattila (1999:112) spelar polysemi en stor roll i lagspråket. ”det är mera fråga om lag än undantag”. Ur icke-juristens synvinkel kan termbruket dock verka förvirrande och som vår diskussion i början visade även leda till val av fel term. En öppen och intressant fråga är om vacklande termbruk i officiella dokument påverkar medborgarnas agerande, både med tanke på hur man ger och får service.

Till slut

Vår pilotstudie ger några preliminära svar på de frågor som vi ställer i början. För det första visar analyserna att termen *modersmål* förekommer oftare än *eget språk* och att den ges flera betydelser. Båda termerna är mera frekventa i Förfs jämfört med i SFS och i fråga om termen *modersmål* är termtätheten högre i SFS. För det andra visar våra resultat att de begrepp som termerna *modersmål* och *eget språk* representerar hör till delvis olika dimensioner som har olika betoningar i Finland och i Sverige. För det tredje är termbruket i materialet inte i alla avseenden konsekvent. I Sverige kan noteras en viss strävan till konsekvens då man verkar ha ändrat *eget språk* till *modersmål* i de nyare lagarna. Eftersom alla lagar inte uppdateras samtidigt är det dock en utmaning att harmonisera terminologin i alla avseenden. I vuxenutbildningslagen (1984:1118) till exempel finns kvar en

intertextuell hänvisning till den gamla skollagen och därmed även termen *eget språk*.

Vi avslutar med att svara på frågan som vi ställer i vår rubrik: Samordning genom terminologisk planering? – Ja, säger vi och det skulle förtydliga språkbruket om man med hjälp av innehållsdefinitioner skulle definiera de centrala språkrelaterade begreppen i lagarna. Man kunde klargöra vilka begrepp som är aktuella i de äldre lagarna och uppdatera legaldefinitionerna i nyare lagar. Jämfört med kontextbaserade tolkningar skulle legaldefinitioner visa explicit hur termerna skall förstås och brukas när det är fråga om samma (synonymi) eller olika begrepp (polysemi) inom och mellan de olika dimensionerna. I allmänhet ser språkbegrepp ut att ha en synlig roll i lagstiftningen. Utöver termerna *modersmål* och *eget språk* har vi noterat bland annat *kontaktspråk*, *hemspråk*, *minoritetsspråk*, *majoritetsspråk*, *andraspråk*, *andra språk*, *första språk*, *eget modersmål*, *främmande språk*, *A-arbetspråk*, *arbetspråk*, *annat språk*, *dagligt umgängesspråk*, *språkvarietet*. Möjligheterna för fortsatta terminologiska studier i tematiken är därmed många.

Referenser

Finlands grundlag 1999-06-11/731.

<<http://www.finlex.fi/sv/laki/ajantasa/1999/19990731>>, 2014-08-31.

Gårdemar, G. (2013). *Svenska enligt statens vilja*.

Textanalytiska perspektiv på läroplaner och kursplaner i svenska som modersmål för gymnasiet i Sverige och i Finland från 1960-tal till 2000-tal. Acta Wasaensia. Vasa.

Heikkinen, V. (2013). *Määritelmäpykälä säädöstekstin funktionaalisena jaksona*. Föredrag vid Kielitieteen päivät 2013.

- Landqvist, H. (2000). *Författningssvenska. Strukturer i nutida svensk lagtext i Sverige och Finland*. Acta Universitatis Gothoburgensis: Göteborg.
- Latomaa, S. (2012). Kielitilasto maahanmuuttajien väestöosuuden mittarina. I: *Yhteiskuntapolitiikka* 77 (5), s. 525–534.
- Mattila, H. (1999). Oikeusvertailun lingvistiset hankaluudet. I: *Oikeuden kielet*, s. 107–118. A. Jyränki (red.). Turun yliopiston oikeustieteellisen tiedekunnan julkaisuja.
- Mattila, H. (2000). Oikeuslingvistiikka. Oikeusjärjestys, osa I: *Rovaniemi: Lapin yliopiston oikeustieteiden tiedekunta*.
- Nordman, L. (2009). *Lagöversättning som process och produkt: Revideringar och institutioner vid lagöversättning till svenska i Finland*. Nordica Helsingiensis 16. Helsingfors.
- Palm, H. (2006). Ord, termer och definitioner i lagtext. I: *Nordterm 2005*, s. 114–123.
- PUL (1998) = *Personuppgiftslagen*.
<http://www.riksdagen.se/sv/Dokument-Lagar/Lagar/Svenskforfattningssamling/Personuppgiftslag-1998204_sfs-1998-204/?bet=1998:204>, 2014-06-01
- Slaf (2010). = *Svenskt lagspråk i Finland*.
<http://www.finlex.fi/data/normit/35799-Svenskt_lagsprak_i_Finland2010.pdf>, 2014-09-02